

Elisabeth Mayerhofer, Monika Mokre, Paul Stepan

Nove patnje mladog CW-a¹

Ili: Kulturnopolitička odgovornost u razdoblju globaliziranog neoliberalizma

[09_2002]

Već desetljećima se emfatički prorokuju radikane promjene u slici umjetnice i umjetnika. "Autor" je nebrojeno puta već umro, mnoge legende o "umjetniku" zamijenjene su ne manje praznim pripovijestima o njegovoj smrti. (Zobl/Schneider 2001, 28) Kao prototip umjetnice odnosno umjetnika koji je najbolje primjeren našem vremenu danas se u mnogim diskursima spominje "Cultural Worker", neka takoreći proleterska forma osiromašenog aristokrata, "umjetnika genija", koja uostalom ostavlja dosta prostora za daljnja pretjerivanja - primjerice u stilu sovjetskih spomenika radnicima.

Svoj nastanak Cultural Worker (u daljnjem tekstu CW) zahvaljuje tvrdnji o aktualnosti dalekosežnih društvenih promjena koje se razmatraju pod krilaticama globalizacije - ekonomizacije kulture - kulturalizacije ekonomije. Što razumijemo pod tim pojavama, u kojoj mjeri one doista predstavljaju nešto novo i kako one djeluju na umjetnice i umjetnike? Tim pitanjima posvećen je ovaj tekst.

Globalizacija

"Carstvo (Empire) ne uspostavlja nikakav teritorijalni centar moći, niti počiva na unaprijed utvrđenim granicama i ogradama. On je *decentriran* i *deteritorijalizirajući* aparat vladavine koji korak po korak preuzima globalni prostor u njegovoj cjelovitosti, utjelovljuje ga u svoj otvoreni horizont koji se sve više širi. Carstvo (Empire) aranžira i organizira hibridne identitete, fleksibilne hijerarhije i niz odnosa razmjene posredstvom usuglašenih mreža komandiranja. Različite nacionalne boje imperijalističkog zemljovida stapaju se i ulijevaju u dugu Carstva (Empire) koja obuhvaća čitav svijet." (Hardt/Negri 2000, 10)

Toliko ukratko o tezi koju Hardt i Negri, u svom bestselleru "Empire", postavljaju u vezi sa sadašnjim svjetskim poretkom i budućim linijama razvoja koji se očekuje: kapitalizam je postigao svoje samosvojno određenje. Nacionalna država koja je u određenoj razvojnoj fazi bila nužna za ekonomski napredak, ali koj je usprkos toga također sprečavala taj ekonomski napredak i to u razvoju njegovih tendencijalno globalnih aktivnosti, danas je prevladana. Politička sfera je napokon nestala u ekonomskoj sferi; kapital struji neometan prostornim i političkim granicama. Isto kao u Marxovoj verziji analize kapitalizma, i kod Hardta i Negrija fungira taj kapitalizam kao svoj vlastiti grobar, i to na taj način da stvara kalsu koja će ga ukinuti: industrijska radnička klasa kod Marxa, društvene radnice i radnici u Hardta i Negrija - oboje u njihovoj revolucionarnoj funkciji nazvani proletarijatom.

Pritom se ovdje sasvim očigledno radi ili o jednom modelu svijeta koji je veoma snažno reduciran na svoje novovrsne karakteristike, ili o jednoj ekstrapolaciji suvremenog razvoja u budućnost. Jer, do danas su nacionalne boje svjetskog zemljovida, čak i u Evropi, međusobno još u postpunosti oštro razgraničene. Premda su nacionalne države prije svega u zapadnoj Evropi unutar posljednjih desetljeća prenijele mnoge kompetencije na internacionalne i supranacionalne razine, ipak su ključna područja kao što je posebice unutarnja i vanjska sigurnost i/ili integracijska politika i unutar država članica Evropske zajednice ostala čvrsto u nacionalnim rukama. U srednjoj i istočnoj Evropi, s druge strane, jednako kao i u državama bivšeg Sovjetskog saveza, nacionalnodržavna ideja u potpunosti se razvila tek nakon 1989., i trenutno se nalazi u punom cvatu. Ako je ikada postojala dvojba oko nepokolebljivosti američkog patriotizma u Sjedinjenim državama, onda je ta dvojba najkasnije nakon 11. rujna 2001., raspršena. I u takozvanom "trećem svijetu" jedva da nešto govori u prilog tomu da će doći do hibridizacije nacionalno političkih

---

¹ Cultural Worker

identiteta. A odnosi i veze između "prvog" i "trećeg" svijeta dadu se još uvijek, kako u političkom tako i u ekonomskom pogledu, sasvim adekvatno opisati uz pomoć jednog diferenciranog modela centra i periferije. Može se dakle naći veoma malo empirijske evidencije za tvrdnju da se kolektivni identiteti više ne određuju nacionalno ili da su u cjelini postali fragilniji, hibridniji no što to i inače jesu psihološke konstrukcije takve vrste. Naprotiv, mnogo toga govori u prilog jednog uspješnog *comebacka* nacionalne svijesti - primjerice izborni uspjesi desno ekstremističkih stranaka u Austriji, Italiji, Danskoj, Francuskoj i Nizozemskoj koji se sa sigurnošću mogu dijelom razumjeti kao izraz odbijanja evropske itnegracije odnosno globalizacije iz nacionalističkih razloga. Slična potvrda povratku nacionalne svijesti došla je do izražaja također u austrijskoj reakciji na sankcije Evropske zajednice, ali i u ponovnom otkrivanju nacionalnih tradicija kad je riječ o djeci došljaka odnosno stranih radnika u zapadnoj Evropi, kao i u "ponovnom" jačanju islamskih i kršćanskih fundamentalizama, itd.

Stvaranje modela kao što su se toga poduhvatili Hardt i Negri je neophodno kako bi se pospješila jedna političko teorijska diskusija, kako bi se ona gurnula naprijed upravo posredstvom proturječja koje ti modeli izazivaju. Oni su dakle utoliko problematični ukoliko se razumijevaju kao praktičko politička uputstva ili kao odrazi vjerni zadanom mjerilu. Jer veliki i mlohavi pojam Carstva (Empire), kao i još nejasniji termin ekonomije odnosno slobodnog tržišta koji stoje iza njega i koji određuje svjetska zbivanja, anonimiziraju društvene realitete i isključuju konkretne aktere i njihove interese. Time i analiza političkog potencijala otpora postaje moguća samo na jednoj veoma apstraktnoj razini. Korektnoj dijagnozi Olivera Marcharta, također prezentiranoj u ovoj knjizi, prema kojoj se kroz poistovjećenje potpuno neorganiziranog mnoštva (multitude) pružaoca intelektualnih usluga s potencijalnim političkim subjektom dijagnoza problema prodaje kao njegovo rješenje, valja dodati da tom političkom subjektu kod Hardta i Negrija nije ponuđena nikakava suprotna strana, nikakvi akteri protiv kojih bi se mogla usmjeriti njihova politička borba. "Tržište" ili "Carstvo" (Empire) su strukture poretka svijeta ili dijelova svijeta; ako ih treba promijeniti odnosno zamijeniti drugim strukturama, onda je nužno identificirati one snage koje se jednoj takvoj promjeni suprotstavljaju.

Da to na temelju brojnih ispreplitanja ekonomije i politike s jedne strane, kao i moćnika na različitim dijelovima svijeta s druge, stvara stalno nove probleme sigurno je jedna ispravna, premda ne i nužno nova dijagnoza koju nam nude Hardt i Negri. Još je šezdesetih godina Raoul Vaneigem u "International Situationist Bulletin" kao jedini odgovor na pitanje "gdje su odgovorni, oni koje valja postrjeljati?" ponudio samo ovo: "Sistem, apstraktna forma, to je ono što nad nama vlada." (Vaneigem 1963.) Ta apstraktna forma, kapitalizam, riječima Marxa, društvo spektakla u definiciji situacionista i Carstvo (Empire) prema Hardtu i Negriju održava se u pogonu zahtjevima "totalnog sistema tržišta" (Kury 1999., passim), zahtjevima kojima se ono društveno mora podvrgnuti kako ne bi ometalo ekonomiju, a time i opće blagostanje.

Ekonomizacija kulture

"Stalno revolucioniranje proizvodnje, neprekidno potresanje svih društvenih stanja, vječna nesigurnost i kretanje izdvajaju i odlikuju buržoasku epohu od svih ranijih. U njoj se rastvaraju svi čvrsti, zahrđali odnosi zajedno sa starinskim predodžbama i nazorima koji ih prate, dok svi novostvoreni zastarjevaju i prije no što su u stanju okoštati. Sve što je čvrsto i postojano pretvara se u dim, sve što je sveto biva oskrnavljeno i ljudi su naposljetku prisiljeni da na svoj životni položaj i na svoje međusobne odnose pogledaju trezvenim očima." (Marx/Engels 1848/1995., 5)

Ovaj opis jedne sveobuhvatne ekonomizacije kulture ne potječe iz novog polit-bestsellera Hardta i Negrija, nego iz "Komunističkog manifesta" koji je kao što je poznato prvi puta objavljen 1848. Ekonomizacija čitavog društvenog života je bitni dio Marxova razumijevanja kapitalizma - on kritizira njoj imanentno otuđenje čovjeka od živoga rada i razumije ju ujedno kao središnji temelj racionalizacije ljudskoga života, a time i društvenog napretka koji je preduvjet ne samo kapitalizma nego i komunizma.

Marx nije mnogo žalio za nestajućim kulturnim pokušajima otpora; one koji su nasrtali na strojeve, kao i one druge koji su pokušavali obraniti i sačuvati svoj životni stil pred kapitalizmom, on je prezirao kao romantičare. Njegova ambivalentna fascinacije usmjerila se na sveobuhvatni novi privredni sistem i njegovu enormnu moć definicije - fascinacije kojoj Hardt i Negri više od sto i pedeset godina kasnije očigledno još uvijek podliježu.

S jednog temeljno drugačijeg osobnog stajališta prosudili su Horkheimer i Adorno komercijalizaciju kulturnog područja na četrdeset stranica "Dijalektike prosvjetiteljstva" (1994/1944.) koje su posvetili kulturnoj industriji. Ta dvojica lijevih intelektualaca koji su se u bijegu pred nacionalsocijalizmom našli u Los Angelesu, u središtu kapitalističkih tvornica snova, s užasavanjem su ondje uvidjeli kako kapitalizam u formi kulturne industrije preuzima i ujednačava područja privatnoga, područja međuljudskih odnosa, užitka i mišljenja, ukratko, velike dijelove onoga što su oni razumijevali pod kulturom, kako se osjećaji i duboko doživljene ljudske potrebe proizvoljno pobuđuju i guše, kako je dokolica kao slobodno vrijeme degenerirala do paralelnog svijeta otuđenog rada. "Amusement je produženje rada u kasnom kapitalizmu" (isto, str., 145), kako ondje stoji, budući da "kulturna industrija neprestano vara svoje konzumente upravo za ono što im ona neprestano obećaje." (isto, str., 148) Jer, ne zaboravimo: sloboda u društvu roba je "sloboda da se bude uvijek isto." (isto, str., 176) To susretanje privrede i kulture u formi "Cultural industries" koje danas zagovaraju mnogi od proponenata "Cultural Studies", uključujući aktualnog austrijskog ministra kulture Franza Moraka, konstatirano je dakle već gotovo prije šezdeset godina, premda je tada bilo potpuno drugačije vrednovano.

Prkos i razočaranje koji progovaraju iz duktusa ovoga teksta nalaze svoje objašnjenje u nadi koju autori ulažu u potencijal pružanja otpora koji je imanentan kulturi. Pritom njima ipak nije stalo do narodne kulture koja bi trebala umaknuti industrijskoj obradi - njihova nostalgija odnosi se na autonomnu elitnu umjetnost. Upravo od neovisnosti te elitne umjetnosti od logike efikasnosti koja vlada građanskim društvom oni očekuju potencijalno pružanje otpora. Horkheimer i Adorno povukli su dakle jedno oštro - i heuristički jedva održivo - razgraničenje između kulture koja je "odvajkada doprinosila kroćenju revolucionarnih, kao i barbarskih instinkata" i autonomne umjetnosti. To normativno stajalište bolje se može objasniti iz njihova osobna položaja i povijesti, nego na temelju nekog strogog znanstvenog izvoda. Jer kultura, shvaćena kao norme i vrijednosti zajednica, nipošto ne služi nužno samo "kroćenju revolucionarnih instinkata", nego u specifičnim situacijama pruža otpor ekonomskim zahtjevima vladajućeg političkog sistema. Nedijalektičkom i statičnom opisu odnosa između ekonomsko tehnološkog podgrađa i društveno-politički-kulturne nadgradnje u Marxa i još više u Lenjina (socijalizam = podržavljenje/elektrifikacija) Antonio Gramsci suprotstavio je jednu diferenciranu analizu sveze između ekonomije i kulture. Prema Gramsciju, ni održavanje na vlasti, a niti promjena vlasti, nisu mogući bez kulturne hegemonije; do revolucija ne dolazi ni na koji način nužno, recimo na temelju ekonomskog i tehnološkog napretka, nego ta revolucija, da bi se dogodila, potrebuje adekvatnu "ideologiju" koja sama također nije automatski izraz - kao što je to barem u nekim Marksovim spisima prikazano - klasne pozicije subjekta, nego zahtijeva stanovito posredovanje. (Gramsci 1980., passim, na primjer str., 219) Kulturni utjecaji su dugovječni i određeni raznovrsnim faktorima, njihova promjena ne uspijeva jednostavno tako da jedna ideološka građevina naprosto zamijeni neku drugu, nego posredstvom promjene težišta, novih oblika pripovijedanja, nakupljanjem novih ideja koje su sposobne nastavljati se na stare.

Gramscijeva razmišljanja bila su i još uvijek jesu od velike važnosti za produbljivanje marksističkog razumijevanja društva. To je ujedno i razlog zašto ih se s naročitim interesom dohvatila i "nova desnica"; političarkama i političarima u mainstreamu kapitalizma ta teorijska promišljanja nisu naprotiv nikada bila nužna, jer je još od ranokapitalističkih vremena tom privrednom sistemu uspijevalo da se probije na svim razinama ljudske egzistencije. Baza i nadgradnja, ekonomija i kultura, tržište i ideologija, u kapitalističkoj svakidašnjici nikada nisu bili tako oštro odvojeni jedni od drugih kao u marksističkoj analizi. Od Adama Smitha paralelno s privrednim razvitkom isporučuju se i adekvatne slike i diskurzivne forme.²

---

² Vidi primjerice "nevidljivu ruku" koja, prema Adamu Smithu, (1976/1776., str., 456) tako upravlja svijetom da egoistične težnje nužno vode ljude u pravcu općeg blagostanja.

Ekonomiziranje kulture otpočelo je jednako kao i kulturaliziranje ekonomije u osamnaestom stoljeću - tradicionalne kulturne forme valjalo je prilagoditi novim ekonomskim zahtjevima dok su istodobno ti ekonomski zahtjevi morali prodrijeti u osjetilni svijet čovjeka, dakle biti kulturalizirani. U međuvremenu je kulturalizacija ekonomije u posljednjim desetljećima zahvaljujući sukcesivnom zamjenjivanju proizvodnje robe produkcijom smisla i simbola doživjelo novi kvalitativni skok.

Kulturalizacija ekonomije

"Having from the workshop to the laboratory emptied productive activity of all meaning for itself, capitalism strives to place the meaning of life in leisure activities and to reorient productive activity on that basis. Since production is hell in the prevailing moral schema, real life must be found in consumption, in the use of goods. (...) The world of consumption is in reality the world of mutual spectacularization of everyone, the world of everyone's separation, estrangement and nonparticipation." (Debord 1994/1960., str., 698) ("Ispraznivši od radionice do laboratorija proizvodnu aktivnost od svakog zasebnog značenja, kapitalizam nastoji premjestiti značenje života u zabavne aktivnosti i na tom temelju reorijentirati proizvodnu aktivnost. Kako proizvodnja u prevladavajućoj moralnoj shemi predstavlja pakao, stvarni život mora biti pronađen u potrošnji, u upotrebi dobara. (...) Svijet potrošnje u stvarnosti je svijet uzajamne spektakularizacije svakoga, svijet separacije svakoga, outđenja i nesudjelovanja.")

Jednako kao i Gramsci, Situacionistička internacionala je u svojoj društvenoj kritici dalje razvila odnos između ekonomije i ideologije koji je svojedobno opisao Marx. Još esencijalističkije no Gramsci situacionisti su se oslonili na pojam "lažne svijesti" kojoj zahvaljujući kapitalističkom prožimanju svih društvenih područja i svih klasa podliježu ne samo gubitnice i gubitnici, nego i dobitnice i dobitnici sistema. Sve forme društvenog života, sve kulturne ekspresije, svi oblici političkog organiziranja shvaćaju se kao dio spektakla koji služi tomu da ljude odvraća od njihova zbiljskog, neposrednog, aktualnog interesa. Spektakl bez sumnje igra tim veću ulogu, čim prije su vitalne temeljne potrebe (kupovno sposobnog) stanovništva ("prvog svijeta") pokrivena i čim više se kretanja financijskog kapitala udaljavaju od proizvodnje realnih dobara. U središtu ekonomije nije pokrivanje postojeće potražnje proizvodnjom ponude, nego stvaranje te potražnje. Kao što Hardt i Negri pokazuju, premda ne kao prvi iako zato veoma koncizno, imaterijalnom i komunikativnom radu danas pripada u proizvodnji viška vrijednosti ono značenje koje je u ranom kapitalizmu imao masovni rad u tvornicama. Istodobno, komunikacijski forumi i komunikacijske mogućnosti igraju u svojim proširenim i produbljenim područjima primjene središnju ulogu u razvoju društva discipline i kontrole u kojem je izvanjska prisila zamijenjena internaliziranim mehanizmima discipliniranja. U stalnom nastojanju na optimizaciji, ljudi funkcioniraju kao svoji vlastiti dompteuri.

Sažmimo rečeno: od svojih najranijih početaka privredni sistem kapitalizma sukcesivno je prožeo i tendencijski ujednačio sva područja života i sve geografske regije. U različitim epohama to mu je bilo moguće činiti u različitoj mjeri; noviji ekonomski i politički razvoj ovdje je imao jedan ubrzavajući efekt koji nije samo Hardta i Negria naveo na pretpostavku da se nalazimo u epohi jednog temeljito novog svjetskog poretka. Veliki dijelovi umjetničkopolitičkog i kulturnopolitičkog kao i umjetničko i kulturnoteorijskog diskursa polaze od teze da taj novi svjetski poredak povlači za sobom i jedno temeljno novo pozicioniranje onih koji stvaraju kulturu. O tome najbolje svjedoče nove krilatice: Cultural Workers und Cultural Industries (CI).

Ipak, supsumiranje svih onih koji rade u kulturnom i medijskom sektoru, odnosno u dijelovima drugih privrednih sektora koji se bave simboličkom proizvodnjom, pod *header* "Cultural Industries" izgleda ne samo da ni na koji način nije nužno, nego da ni u heurističkom pogledu nije od neke koristi. Niti je empirijski evidentno da oni koji su do sada radili u kulturnom sektoru u užem smislu, odsada djeluju u okviru Cultural Industries, niti sve profesionalne grupe koje su pobrojane u međunarodnim definicijama Cultural Industries imaju dovoljno zajedničkih karakteristika da bi opravdale takvu klasifikaciju. A jedno sažimanje svih područja čiji se zajednički nazivnik sastoji u tome da s jedne strane više ne odgovaraju

uobičajenoj shemi, dok s druge strane na sasvim nejasan način imaju neke veze sa "simboličkim", izgleda da nije toliko svrsishodno.

Na temelju do sada rečenoga izgleda evidentno da postoje takvi tipovi društvenog razvoja koji se mogu sažeti pod krilaticama globalizacije, ekonomizacije kulture i kulturalizacije ekonomije, ali da je istodobno teško jasno odrediti ne samo njihov vremenski karakter (jesu li oni sasvim nove pojave?, jesu li oduvijek već prisutni?, ili nešto između toga?), nego i njihovu radikalnost. U suprotnosti s tim maglovitim spoznajama moguće je ipak sa stanovitom sigurnošću ustvrditi da je *diskurs* o društvu u općenitom smislu, kao i pozicija onih koji stvaraju kulturu unutar tog društva u posebnom smislu pod bitnim utjecajem tih krilatica.

U odnosu na poziciju umjetnica i umjetnika postoji implikacija tog diskursa posebice u očekivanju da stvaraoci kulture mogu preživjeti i bez državnog financiranja, čak štoviše, da njihove aktivnosti na odlučujući način doprinose privrednom razvoju. Diskurs koji nas ovdje zanima u prvom redu je kulturpolitički. On se na paradoksalan način odlikuje time da se u kontekstu neograničenog i ničim kontroliranog funkcioniranja slobodnog tržišta poriču mogućnosti kao i nužnosti kulturpolitičkog djelovanja. Otpuštanje iz državnog starateljstva i vlastita odgovornost za opstanak u tržišnoj privredi za same stvaraoce kulture navodno bi trebalo predstavljati mogućnost da svoje najautentičnije kreativne interese spoje s radom za kruh - da na primjer direktno iz omladinske subkulture uskoče u poduzetničku karijeru, a da pritom nikada ne dožive otuđenje posredstvom nametnutih radnih odnosa. Otudenju u klasičnomarksističkom smislu, dakle, otuđivanju viška vrijednosti vlastitoga rada, "*self employed*" Cultural Workers ipak neće moći umaknuti; naprotiv, zahvaljujući činjenici da im u potpunosti nedostaju tradicionalni oblici političkog i ekonomskog organiziranja oni su daleko više nego ljudi u regularnim radnim odnosima izloženi izrabljivanju svoje radne snage. Ti faktori u cjelini vode mnogocitiranoj slici "Cultural Workera" koji je dovoljno mlad, dinamičan i fleksibilan, da u osamdesetsatnom radnom tjednu obavlja nekoliko manje ili više kreativnih poslova i pritom se još dobro osjeća. Pritom se naravno u gubitnike pretvaraju oni kojima je zaštita tradicionalnih sporazuma u okviru radnoga prava kao i sindikalnih mjera najpotrebnija, a to su primjerice majke s djecom ili ljudi koji zbog starosti ili lošeg zdravlja nisu sposobni za neograničeni angažman na poslu. Time Cultural Industries postaju prototipski sektor "autonomnog otuđenja" (Hardt/Negri) društva kontrole.

Nalaženje političkih odgovora na izazov konkretne situacije Cultural Workera tek nam još predstoji. Tradicionalne organizacije radnica i radnika kao što su posebice sindikati ne izgledaju niti sposobni niti voljni da se posvete problemima netipičnih odnosa zapošljavanja; s druge strane, također se ne bi moglo reći da su za ljude pogođene takvim odnosima stare forme radničkog organiziranja naročito atraktivne. Radije svatko od njih usprkos svim statističkim evidencijama i dalje gaji nadu u izvanrednu karijeru koja će ga preko noći pretvoriti u zvijezdu koja dobro zarađuje i kojoj se posvuda dive. Stara američka bajka o peraču posuđa koji postaje milijuner doživljava ovdje svoj trijumfalni comeback. Na pozadini diskurzivnih formi koje smo opisali u ovom članku to nas stajalište u međuvremenu malo čudi. Tko je spreman ozbiljno misliti na mogućnost da se Carstvu (Empire) suprotstavi štrajkom, odnosno da svemoć tržišta slomi kolektivnim ugovorima?

To čini očiglednim političku opasnost koja se skriva u velikim teorijskim zahvatima kao što su Hardtov i Negrijev. Previše je bitnih detalja žrtvovano poopćavanju koje u svojoj apstraktnosti hrani demonizaciju postojećega. I onda kada teoretičarima od Marxa do Negrija moramo dati za pravo da ekonomski uvjeti predstavljaju najbitniji temelj na kojem se u kapitalizmu određuju sva druga područja društvenog života, ipak je u posljednjih dvjesto godina uvijek iznova pronalazena motivacija za političke akcije kojima doduše nije bio cilj nije bio u tome da se cjelokupna društvena struktura sruši, nego da ju se u njenom funkcioniranju ometa i/ili da se ona popravi odnosno prilagodi. Glavna točka jedne naglašeno fundametalne političke kritike bila su obećanja liberalne demokracije koja nikada nisu ostvarena jer su zahtjevima privrednog sistema stalno bila iznevjeravana, premda su istodobno uvijek iznova pokazivala politički učinak. Brojni politički pokreti su se u svojim zahtjevima pozivali na tri velike vrijednosti francuske revolucije i na taj način postizali etapne političke pobjede. Zagovarajući sada kraj nacionalnodržavne demokracije i njenu zamjenu nedohvatljivim mrežama Carstva (Empire), Hardt i Negri

oduzimaju na taj način političkoj kritici njena protivnika - i to, kao što je u prvom dijelu teksta već pokazano, u najmanju ruku uranjeno, jer moć nacionalne države još je daleko od svoga izumiranja. Mnogo toga govori u prilog tezi da se akteri svjetskoga poretka u posljednjim desetljećima gotovo uopće nisu promijenili: i dalje se, kad je o njima riječ, radi o privrednim poduzetničkim subjektima koji djeluju na internacionalnoj i transnacionalnoj razini, kao i o nacionalnim vladama - i onda kada ovi potonji odsada djelomice nastupaju u dvostrukim ili čak trostrukim ulogama u kojima, primjerice posredstvom Organizacije ujedinjenih nacija ili Savjeta Evropske zajednice donose odluke o transnacionalnim temama ili su pak sami predstavnici poduzetnika. Uzmimo da je ova dijagnoza ispravna. U tom slučaju ništa ne govori protiv toga da se otpor i protest i dalje usmjeravaju protiv onih čija je legitimnost u tom sistemu i dalje ovisna o njihovom prihvaćanju u nacionalnom okviru, prihvaćanju koje se manifestira na izborima - naime protiv nacionalnih vlada. Od njih treba zahtijevati da se prema svojim internacionalnim i transnacionalnim ulogama odnose u smislu njihova demokratskog mandata, a to u mnogim konkretnim slučajevima znači, da uvode demokratske strukture. Od njih treba nadalje zahtijevati da spriječe područje ekonomije da zavlada područjem politike, da projiciraju kulturnopolitičke programe, da ih stavljaju na diskusiju i rade na njihovoj realizaciji, umjesto da konceptualnu prazninu prikrivaju frazama kao što je ona "Creative Industries". Kako međutim mnogi od tih zahtjeva, kako nam iskustvo govori, neće biti realizirano, morat ćemo nacionalne političarke i političari pozvati na odgovornost i osporiti im legitimnost - umjesto da ih se kao igračke bjelosvjetskog Carstva (Empire) amnestira od svake odgovornosti, što je naposljetku pozicija koja pripada hegemonijalnom diskursu o primatu tržišne privrede. U kojim oblicima i u kojim arenama bi ta vrsta protesta mogla biti pokrenuta, ne može se utvrditi *ex ante*, kao što je na primjer umjetno obezvrijeđivanje lokalnog za račun nomadskog, nego to mora ovisiti o konkretnim uvjetima u kojima žive i rade stvaraoci umjetnosti i kulture.

Prijevod: Boris Buden

Literatur

Debord, Guy (1994/1960), Preliminaries Towards Defining a Unitary Revolutionary Program. U: Harrison C./Wood P. (1994), Art in Theory 1900-1990. An anthology of Changing Ideas. Oxford, UK and Cambridge, USA.

Gramsci, Antonio (1980), Zu Politik, Geschichte und Kultur. Reclam-Verlag Leipzig.

Hardt, Michael/Negri, Antonio (2000), Empire. Die neue Weltordnung. Frankfurt/ New York.

Horkheimer,Max/Adorno, Theodor (1994/1944), Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente. Frankfurt.

Kurz, Robert (1999), Schwarzbuch des Kapitalismus. Ein Abgesang auf die Marktwirtschaft. Frankfurt.

Marx, Karl/Engels, Friedrich (1848/1995), Das Kommunistische Manifest (Manifest der Kommunistischen Partei). Trier.

Smith, Adam (1976/1776), An Inquiry into the Nature and Cause of the Wealth of Nations. General Editors: R. H. Campbell and A. S. Skinner. Textual Editor: W. B. Todd. Oxford University Press.

Vaneigem Raoul (1963), Basic Banalities 2. U: International Situationist Bulletin 8/ 1963, <http://library.nothingness.org/articles/SI/en/display/11>, zadnji puta provjereno: 2002-08-02.

Zobl Beatrix/Schneider Wolfgang (2001), Die Legende von der Autorenschaft und die Legende vom Ende der Autorenschaft. U: Kulturrisse 01/01, str., 28.